

ilem
YAYINLARI

okumak iyidir...

İlmi Etüdler Derneği

Aziz Mahmut Hüdayi
M. Halk C. Türbe Kapısı
Sokak No: 13
Üsküdar - İstanbul
Tel: 0216 310 43 18
Faks: 0216 310 43 18
yayin@ilem.org.tr

İSLAM AHLAK LİTERATÜRÜ

Ekoller ve Problemler

Editörler: Ömer Türker & Kübra Bilgin Tiryaki

Yayın No: 1
İslam Ahlak Düşüncesi No: 1
ISBN: 978-625-7800-90-7
E-ISBN: 978-625-7800-91-4

3. Basım, Şubat 2023

Yayın Yönetmeni: *Yusuf Temizcan*
Yayına Hazırlık: *Betül Sezgin*
Musahhah: *Zeynep Tanrıku*
Kapak Tasarımı: *Beyza Nur Onurcan*
İç Tasarım: *Abdullah Fuad Kılınçlı*

© İLEM Yayınları 2023

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek
tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic.
Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800
Bilkent-Çankaya/ANKARA

İSLAM AHLAK LİTERATÜRÜ

Ekoller ve Problemler

Editörler
Ömer Türker & Kübra Bilgin Tiryaki

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

İslam Ahlak Düşüncesi Çalışmalarının Dünü ve Bugününe Dair Bir İnceleme	
Hümeysra Özturan	13
Ahlak Neyi Bilmektir? Bir İlim Olarak Ahlak	
Mustakim Arıcı	75
Modern Ahlak Çalışmalarındaki Ahlak Tasniflerine Eleştirel Bir Yaklaşım	
İdris Cevahir	127
Hikemiyat Literatürü ve Ahlak	
Eşref Altaş	163
Tasavvufu Önceleyen Dönemde Ahlak Literatürü: Kitabü'z-zühd'ler	
Hacı Bayram Başer	213
İslam Ahlak Felsefesinde İbn Miskeveyh'in Tehzibü'l-Ahlak'ı ve Etkileri	
Harun Kuşlu	247

Kelam Ahlak Düşüncesi: Tartışma Alanları ve Kavramlar	
Osman Demir.....	271
İslam Ahlak Felsefesi Literatürü Açısından <i>Et-Tıbbü'r-Rûhânî</i> Geleneginden Söz Edilebilir mi?	
Cahid Şenel.....	301
Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Ahlak Felsefesi Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Bibliyografyası	
İzzet Gülaçar.....	329
Dizin	365
Yazarlar Hakkında	371
Notlar.....	375

Önsöz

İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından biri de ahlaktır. Kuşkusuz bunun için birçok sebep sayılabilir. Her şeyden önce ahlak, pratik felsefi disiplinler arasında kabul edildiğinden felsefe çatısı altında mütalaa edilse de, ahlakın neredeyse bütün dini ilimlere yayılan geniş bir sahası vardır. Felsefenin ahlakı daha sistemli bir şekilde incelediği görülmekle birlikte hadis, kelam, fıkıh, tefsir ve tasavvuf gibi dini disiplinler, görmezden gelinemeyecek bir ahlak düşüncesi barındırır. Bunlar arasında kelam, ahlaki önermelerin kaynağı sorununu derinlemesine ele alırken tasavvuf, aynı zamanda pratik bir disiplin olması bakımından kapsamlı bir ahlak teorisine sahiptir. Bu durum, ahlak hakkında araştırma yapmayı ve İslam düşüncesinde ahlak hakkında kaleme alınmış eserlerin tasnifini güçleştirmektedir.

Diğer yandan İslam düşünce tarihinde ahlak eserleri yoğun olarak 7/13. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınmıştır. Müteahhirun dönemine ilişkin çalışmalar ise sadece ahlak söz konusu olduğunda değil, genel olarak yetersizdir. Bu durum, ahlak alanının İslam düşüncesinin diğer alanlarına nispetle daha zayıf olduğuna dair genel bir kanı

oluşturmaktadır. Gerçi İbn Sina ve Fahreddin er-Razi gibi İslam'ın büyük düşünürlerinin ahlak alanında kapsamlı eserler telif etmemiş olması bu kanıyı destekleyici bir unsur olarak karşımızda durmaktadır. Farabi istisna edilirse teorik ahlak, İbn Miskeveyh ve Nasiruddin et-Tusi gibi ikinci sırada zikredilebilecek düşünürler tarafından sistematize edilmiştir. İslam'ın büyük filozoflarından biri olan Farabi'nin ahlaka dair yazıları ise olanca derinliğine rağmen genel felsefe eserleri içindedir. Bununla birlikte bilhassa kelimeler, felsefe ve tasavvuf arasındaki ilişkinin konusu, mesele ve gaye bakımından yeniden tartışmaya açıldığı ve disiplinlerarası çalışmaların arttığı 7/13. yüzyıl ve sonrasında ahlak ve siyasete dair çalışmalarda kayda değer bir artışın olduğu gözlenmektedir. Gazzali, Fahreddin er-Razi ve İbnü'l-Arabi gibi düşünürlerce felsefi öğretilerin dini düşünceye taşınması, ahlak alanında da etkisini göstermiş, daha önceki dönemlerde sık görülmeyen kapsamlı eserler yazılmaya başlanmıştır. Önemli ölçüde Osmanlı döneminde kaleme alınan bu eserlerin henüz isim düzeyinde bile tam olarak bilinmediğini söyleyebiliriz. Ahlak düşüncesinin 7/13. yüzyıl sonrasındaki sürecini takip etmek ve müteahhirun dönemi İslam düşüncesinin hususiyetlerini belirli bir literatür çerçevesinde incelemek için bu literatürün çalışılması gerektiği açıktır.

Bu amaçla İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve İLKE (İlim Kültür Eğitim Derneği) himayesinde “İslam Ahlak Düşüncesi Projesi”ni hazırladık. Proje kapsamında Ahlak-ı Adudiyye geleneğinde yer alan ve şimdiye kadar tahkik ve tercümesi yapılmamış eserlerin tahkikini, tercümesini ve İslam ahlak düşüncesi tarihi açısından değerlendirilmesini; 6/12. yüzyıldan sonra kaleme alınan ahlak eserleri-

nin olabildiğince yetkin ve bilgilendirici bir katalogunun hazırlanmasını; ahlakın teorik ve pratik sorunlarının hem genel ahlak literatüründen hem de özel olarak Ahlak-ı Adudiyye literatüründen hareketle tartışıldığı atölye çalışmalarının düzenlenmesini; İslam ahlak literatürünün temel hususiyetlerini ele alan sunumlar gerçekleştirilmesini; çağdaş ahlak sorunlarının tartışıldığı konferanslar tertip edilmesini hedefledik ve on sekiz aylık süre zarfında sözü edilen hedeflere ulaştık. Elinizdeki kitap, sözü edilen hedefler arasında İslam ahlak literatürünün temel hususiyetlerini ele alan çalışmaların meyvesidir.

Bu kapsamda öncelikle İslam ahlak düşüncesi çalışmalarının bugünkü durumunu tespit ettik. Ardından İslam ahlak düşüncesinin nasıl tasnif edileceği sorununu ele alarak şimdiye dek yapılan tasniflerin sorunlarını tartıştık. Üçüncü olarak ahlakın bir ilim olup olmadığı sorununu ele alarak klasik İslam düşünürlerinin ahlakın konu, ilke ve meselelerine yönelik değerlendirmelerini tartıştık. Sonra da zühd literatürü, kalam kitapları, hikemiyat literatürü, Tehzibü'l-ahlak geleneği ve et-Tıbbu'r-ruhani literatürü gibi İslam ahlak düşüncesini taşıyan literatür öbeklerinin temel hususiyetlerini içerik, temel tezler, süreklilik, birbirlerinden farklılıkları gibi çeşitli açılardan inceledik. Bu çalışmaların tamamı, zikredilen konu başlıklarıyla ilgili birer makale kaleme alınarak makalede ulaşılan bulguların atölye çalışmalarında tartışılması şeklinde gerçekleştirildi. Nihayet projenin ilerleyen aşamalarında geliştirilmeye elverişli bir eser olarak elinizdeki bu kitap ortaya çıktı.

Bu bağlamda bir buçuk yıllık aşkın süre zarfında seminer, konferans ve atölye çalışmalarına katkılarının yanı

sıra yazdığı makaleyle bu kitabın hazırlanmasına da katkıda bulunan Hümeýra Özturan'a, yine hem bilfiil tahkik ve tercüme yaparak projeye hem de yazdığı makaleyle bu kitabın hazırlanmasına katkıda bulunan Mustakim Arıcı'ya, proje kapsamında yapılan bir kısım tahkik ve tercümelere editörlük yapmalarının yanı sıra birer makaleyle bu kitaba katkıda bulunarak projeye destek veren Eşref Altaş, Osman Demir ve Hacı Bayram Başer'e, makaleleriyle kitaba katkıda bulunan Cahid Şenel, Harun Kuşlu ve İdris Cevahir'e minnettarım. Kitabın derlenmesi sürecine dahil olarak editörlük çalışmalarını benimle paylaşan Kübra Bilgin Tiryaki'ye teşekkür ediyorum. Ayrıca atölye çalışmalarına iştirak ederek tartışmaların derinleşmesine katkıda bulunan bütün arkadaşlara şükran borçluyum. Başta Lütfi Sunar ve Süleyman Güder olmak üzere, "İslam Ahlak Düşüncesi Projesi"nin maddi finansmanını sağlayarak bütün bu çalışmaların yapılmasına zemin hazırlayan İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve İLKE (İlim Kültür Eğitim Derneği) yöneticilerine teşekkür ediyorum. Son olarak, bu çalışmanın hem İslam ahlak düşüncesi hem de Osmanlı dönemi İslam düşüncesi çalışmalarına mütevazı bir katkı yapmasını diliyorum.

Ömer Türker
Ekim 2014